

Az ókori európai nevelésügy egy elfeledett szelete – Püthagorasz és misztériumiskolája¹

MÉSZÁROS LÁSZLÓ

Jelen írásommal a 65 éves Németh András professzort, mint neveléstörténészt kívánom köszönteni. Tanítványi hálával gondolok azokra a közös órákra, amelyekben a mai pedagógiai körökben kissé leértékelt és ezáltal elhanyagolt neveléstörténeti előadásait olyan színesen és megragadható valóságban adta elő, hogy nem is kívántam mást, mint a neveléstörténet tanulmányozója és tanításának örököse lenni. Németh András professzor minden lehetőséget megragadott arra, hogy azokat a tanítványokat, akik megértették a nevelés történetének, mint diszciplínának az üzenetét, azokat egy szűkebb tanítványi körbe gyűjtse össze, s velük külön is foglalkozzon. Éppen ezért választottam köszöntésére Püthagorasznak és misztériumiskolájának bemutatását, mert sok vonásban közösséget lehet fellelni a két és félezer évvel ezelőtti püthagoraszi pedagógiai mentalitás és professzor úr gondolkodása között. Itt említem meg, hogy az évente professzor úr kertjében megrendezett közös sütések és főzések révén a pedagógiai gondolkodásunkhoz a kulinária élvezete is hozzájárult, s mindezen alkalmakkor még jobban kidomborodott, hogy professzor úr nem csak tanár, hanem mester is. Legyen ez így a jövőben is: ad multos annos. Professzor Úr, kedves András! Isten éltesen sokáig!

A Kr. e. VI. században élt Püthagorasz életéről és tevékenységéről való tudásunk nagyon bizonytalan. Mivel ő maga nem írt semmit sem, róla és vele kapcsolatban csak a szüksézszerűen nyilatkozó kortársaira,² tanítványi körére³ és a századokkal későbbi újpüthagoreusok és újplatonikusok⁴ munkáira hagyatkozhatunk. Ezeket a szövegeket és a bennük fellelhető adatokat megglehetős kritikával⁵ kell kezelnünk. Ez a kritikai szemlélet azonban nem von le semmit, sem Püthagorasz, sem a püthagoreusok értékéből, mert ha az irodalmi kritika

1. A kötetben a személyneveket egységesen dőlt betűvel szedtük, jelen írásban azonban, az olvashatóság kedvéért eltekintünk ettől.

2. A kortársak közül Xenophanész (kb. Kr. e. 570–510) és Hérakleitosz (kb. Kr. e. 540–480), a következő nemzedékből Hérodotosz (kb. Kr. e. 484–425) és Empedoklész (kb. Kr. e. 490–430) említi.

3. A tanítványi körből a két legfontosabb Philolaosz és Arkhütasz. Philolaoszt Platón említi (Phaidón, 61d), Püthagorasz kortársaként, és mint az első író, aki a püthagoreus eszmékről írt. Arkhütaszt (kb. Kr. e. 400–365) Arisztotelész (Metafizika 985–987) és Diogenész Laertiosz (Vitae philosophorum VIII.) is említi, mint Püthagoraszt követő filozófust és matematikust.

nem is tudja bizonyítani a szövegek hitelességét, azok mégis ennek a szellemi irányzatnak a lényegi mondanivalóját közlik. Walter Burkert zürichi ókortörténész kísérletet tett arra, hogy egyensúlyt teremtsen a tudomány és a püthagoreus tanítás között (Burkert, 1972). Írásaiban az adott ókori szöveget úgy elemzi, hogy igyekszik benne felkutatni azokat a magyarázatokat, amelyek az ún. „képes beszéd” szerint jelennek meg és biológiai, pszichológiai, szociológiai, teológiai vagy antropológiai elemeket hordoznak. Burkert arról is szól, hogy Püthagorasz az ókori gondolkodásnak az a meghatározó személyisége, aki a saját kortársai számára és az emberi civilizáció szellemi fejlődése érdekében olyan példaértékű életet élt, amely az ókor későbbi időszakában élt görög és római gondolkodóit is utánzásra készítette.

4. Az újpüthagoreus és újplatonikus körből a legfontosabb három személy Iamblikhosz, Porphüriosz és Proklosz. Püthagorasz pedagógiai elveit részletesen Iamblikhosz (Iamblichus Chalcidensis) fejtette ki. Iamblikhosz a szíriai Khalkiszban született kb. Kr. u. 250 körül. Porphüriosz tanítványa. Apameiában (szíriai metropolisz és püspöki székhely) élt és tanított. Püthagoraszról és a püthagoreus tanokról részletesen beszámol a Περί τοῦ Πυθαγόρειου βίου című írásában, amely azonban csak korábbi írásoknak a kompilációja. A második: Porphüriosz. Porphüriosz Türoszban született Kr. u. 233-ban. Rómában Plotinosznál tanult. Platón és Arisztotelész tanítását mestere nyelvezetén adta elő. A keresztény tanokkal ellenségesen viselkedett és polemikus iratokat tett közzé. A püthagoreusokról a Πυθαγόρου βίος című töredékesen megmaradt írásában tudósít. Kr. u. 303-ban halt meg Rómában. A harmadik: Proklosz. Proklosz, mellékneven Diadokhosz (valakit követő, felváltó; utalás arra, hogy mesterét, Szürianoszt követte az athéni egyetemen), Konstantinápolyban született Kr. u. 410-ben. Gondos neveltetésben részesült, platonikus és arisztoteléanus filozófiai jártasságra tett szert. A kereszténységgel ő is ellenségesen viselkedett, igyekezett a régi görög kultusznak és misztériumoknak érvényt szerezni. Filozófiával, asztronómiával, matematikával, geometriával és grammatikával foglalkozó műveiből kapunk információkat a püthagoreus tanokra vonatkozóan. Az Athéni Egyetem filozófia professzoraként halt meg Kr. u. 485-ben.

5. A kritikával kapcsolatban ugyanakkor megjegyzendő az is, hogy a mítoszoknak és a legendáknak is bizonyosan van igazságtartalmuk vagy valamiféle „igazságmagvuk”, mert nagyon sok ún. *képes beszéd* található az ókori filozófiai és irodalmi művekben, amelyek sajátos szimbolikus tartalommal rendelkeznek, és mindig valamely igazság megvilágosítására törekszenek. A képes beszédben gyakran előfordul az ún. aitiológikus motívum. (Az aitiológia a görög αἰτιον szóból ered, ami *okot*, *indítékot* jelent.) Az aitiológia magyarázatot kíván nyújtani a nevek, helyek, állapotok, szokások, hagyományok eredetére, ezért a jelen állapotot egy, a korábbi időkben zajlott cselekmény eredményeképpen látatja. Emiatt a kritikának ügyelnie kell arra, hogy nem feltétlenül az egykor megtörtént eseményre, hanem annak a jelen lévő és a jelent meghatározó hatására irányítsa a figyelmet. A mondákban és a mítoszokban megjelenő igazság témájához lásd: Rózsa Huba: *Az ószövetség keletkezése*. Szent István Társulat, Budapest. 1995 148–161.

Püthagorasz élete

Püthagorasz Kr. e. 580 körül született Szamosz szigetén. Diogenész Laertiosz⁶ szerint az apja Mnészarkhosz, Hérodotosz szerint Mineszarkhész, jómódú ékszer- és dísztárgykészítő. Három tanítójáról van feljegyzésünk:⁷ Thalészról, a Szürosz szigetén élő rokonáról (talán a nagybátyja lehetett), Pereküdeszről és Hermodamaszról. Püthagorasz még fiatal korában Egyiptomba ment, megfordult Memphisben, Thébában és Heliopolisban. Valószínűleg találkozott Amaszisz fáraóval⁸ is, és az ő engedélyével megismerkedett az egyiptomi papság teológiai tudásával, valamint beavattatta magát az egyiptomi misztériumokba. Kambüszész perzsa hadvezér⁹ támadásai idején az egyiptomi papsággal együtt Püthagoraszt is elhurcolták Egyiptomból Perzsiába, ahol találkozott Zarathusztra¹⁰ papjaival. Az ő tudásukba is beavatást nyert, valamint ez idő tájt ismerkedett meg a mezopotámiai és a föníciai rítusokkal és misztériumvalásokkal is. Érett férfiként találjuk újra Szamoszban, ahonnan újabb utazásokat tett Delphoiba¹¹ és Thrákiába,¹² ahol újabb misztikus élmények részesévé vált: megismerkedett Püthia¹³ és Orpheusz¹⁴ hagyatékával. Ezeknek az egyiptomi és

6. Diogenész Laertiosz a Kr. u. III. század görög epigramma- és történetírója. Életéről nagyon kevés megbízható adattal rendelkezünk, mindenesetre annyi biztos, hogy Athénban dolgozott. Fő műve, a tíz részre osztható Βίοι καὶ γνῶμαι τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ εὐδοκίμησάντων, amelyben filozófusokat és filozófiái iskolákat mutat be. A mű latin fordításban terjedt el, az anyanyelvű fordításokhoz is általánosan a latin nyelvű változatot használták. A latin fordítás címe: Vitae philosophorum. Az ókori filozófia tanulmányozásához ez a mű még akkor is nélkülözhetetlen, ha bizonyos információkat ő maga is csak másodlagos forrásokból közöl. Magyar fordításban lásd: Laertiosz, Diogenész (2005–2007): *A filozófiában jeleskedők élete és nézetei I–II.*, Jel Kiadó, Budapest.

7. Thalész (kb. Kr. e. 639–546) a hét görög bölcs egyike. Pereküdesz (kb. a Kr. e. VII–VI. században) keleti, főként föníciai íráskor tanulmányozója és magyarázója. Egyes források lakóhelyeként Leszbosz szigetét jelölik meg. Hermodamasz (kb. a Kr. e. VII–VI. században) feltehetően görög pap volt, aki a hieroglifikus írással, matematikával, misztikával, költészettel és zenével foglalkozott.

8. Amaszisz fáraó (Kr. e. 570–526) a görög kultúra és vallás csodálója. Egyiptomban engedélyt adott görög templomok építésére és a görög rítusok végzésére, sőt, a saját testőrségét is görög zsoldoskatonákból állította ki. Emellett pártolta az egyiptomi kultuszt is, s igen fényes templomokat építtetett. Polükraész az egyik szövetségese volt, de később ellene fordult.

9. Kambüszész Kr. e. 529 és 522 között perzsa hadvezér és uralkodó volt.

10. Zarathusztra (Zóroasztrész) kb. Kr. e. 628–551 között élt perzsa templomi pap és énekes. Tanítását a zoroasztrizmus tételei fejtik ki. A zoroasztrizmus az iszlám térhódítása előtti régi iráni vallás, amely monoteista és dualista felfogású. A görög közvetítésnek köszönhetően egyes elemei az európai kultúra részévé váltak, és nagy hatást gyakoroltak a zsidóságra, a kereszténységre és az iszlámra egyaránt.

11. Delphoi Apolló jóshelye és templomi szentélye. Helyes önismeret (γνώθι σεαυτόν) és önmegtartóztatás (μηδὲν ἄγαν) volt az első és legfőbb parancs, amely a templomhoz vezető csarnok falára volt vésvé. Ez a parancs a görög filozófiának és nevelésnek a későbbi korokban is fontos elve lett.

12. Thrákiá az Olümposz hegyen túl és a görög szigettengertől északra, a Balkán-félsziget délkeleti részén elterülő vidék. Délről az Égei-, keletről a Márvány- és a Fekete-tenger határolja.

13. Püthia a delphoi jóshely és templomi szentély szűz papnője és látnokája volt.

14. Orpheusz thrák származású dalmok, a líra feltalálója. Héthúrú lantján olyan dallamokat volt képes játszani, hogy azok még az alvilág öreit is megindították. Eurüdiké nevű kedveséért az alvilágba is alászállt.

keleti rítusoknak és misztériumoknak az elemeit a későbbi tanításaiban részletesen kidolgozta. Szamoszban a Kr. e. 540-es évektől Polükratész¹⁵ egyre nagyobb hatalomra tett szert, majd zsarnokként egyeduralkodóvá tette saját magát. Püthagorasz e folyamat, és Polükratész személye ellen úgy tiltakozott, hogy a Kr. e. 530-as években a Magna Graecia területén található Krotón¹⁶ városában telepedett le és ott tanítani kezdett. Célja volt, hogy egy, az egyiptomi vagy orpheuszi papsághoz hasonló rendet¹⁷ neveljen a hozzá csatlakozó fiatalokból. A város számára törvényeket dolgozott, megszervezte a közügyek intézését, valamint bevezette a pénzrendszert is. Szállásadójának leányát, Theanót feleségül vette; házasságukból két gyermek származott, a leány Damó és a fiú Télaugész. Kr. e. 510-ben Krotón városa hadat üzent a szomszédos Szübarisznak,¹⁸ ami híres volt hatalmasságáról és gazdagságáról, de erkölcstelenségéről és képmutatásáról is. A spártai harcmódnak és a Püthagorasz tervezte csatagépeknek köszönhetően a krotóniak győzelmet arattak a túlerőben lévő szübarisziak felett.¹⁹ Krotón városának virágzása ekkor érte el tetőpontját. A városban lévő püthagoreus társaságot, amely egyre inkább a politikai hatalmat is igyekezett megszerezni, sokan nem nézték jó szemmel. Ez az ellenszenv Püthagorasz életének utolsó tíz esztendejében egyre fokozódott. Nem sokkal a századforduló előtt a krotóni Milónnak²⁰ a házáat, amely a püthagoreus összejövetelek színhelyéül szolgált, a püthagoreus-ellenzék felgyújtotta, így a társaság kénytelen volt elmenekülni a városból. Dikaiarkhosz²¹ szerint Püthagorasz

15. Polükratész véglegesen Kr. e. 537-ben ragadta magához a hatalmat. Kr. e. 524-ben vagy 523-ban Oroetész perzsa helytartó megölette.

16. Krotón (latin neve Crotona, ma Crotone, Calabria régióban, Olaszországban) az ókorban Magna Graecia egyik legvirágzóbb városa. Kb. Kr. e. 710 táján akháj telepések alapították. A püthagoreusok miatt igen nagy hírnévre tett szert, de Hérodotosz szerint olimpiai győztesek és híres orvosok szülővárosa is volt. Kr. e. 510-ben nagy csatát vívott Szübarisz városával, és a túlerővel szemben győzelmet aratott. E győzelem után a város egyre inkább ellenséges lett a püthagoreusokkal szemben, végül elűzték őket. A püthagoreusok Tarentumban találtak menedékre. Archeológiai Múzeumában ógörög emlékek sokaságát, közöttük Héra aranykoronáját őrzik.

17. E rendet a görög *εταίρεια* szó jelzi. Eredeti értelmében *baráti kör*, *társas kör*. Később, főleg Athénban, *politikai társaságot*, *klubot* is jelent.

18. Szübarisz Calabria tengerpartján, a Crati folyó torkolatvidékén, akháj telepések alapították kb. Kr. e. 720 táján. Kr. e. a VII. és VI. század fordulóján, hatalmának tetőpontján virágzó kereskedőváros, s több mint 20 város felett rendelkezett uralkodói joggal. Kr. e. 510-ben a krotóniak elpusztították, de lakosainak egy része elmenekült, és új várost alapított, Thurii néven. A város nevéből ered a *szübarita* jelző, amely a csak az élvezeteknek élő, pompában elpuhult embert jelenti.

19. A csatáról beszámoló egyik legenda szerint a szübarisziak lovai fuvolaszóra a két hátsó lábukra álltak és táncolni kezdtek. Püthagorasz e fuvolazenét lejegyezte és megtanította a krotóniaknak, akik a csata idején elkezdtek játszani ezt a dallamot, így a lovasságot törbe csalva, könnyen legyőzték őket, hiszen a lovak táncolni kezdtek, s nem engedelmeskedtek a rajtuk ülő katonáknak.

20. Milón hatszoros olimpiai győztes sportoló, aki híres volt rendkívüli testi erejéről.

21. Dikaiarkhosz Arisztotelész tanítványa, peripatetikus filozófus. Βίος Ἑλλάδος címmel történelmi és földrajzi ismeretanyagot közölt Görögországról. E művében szólt Püthagoraszról is. Kb. Kr. e. 285 táján halt meg.

Lokroiba²² menekült, de a város vezetése eltanácsolta az ottani letelepedéstől, így kénytelen volt tovább menni. Forrásai szerint Metapontionban²³ telepedett le, és ott érte a halál Kr. e. 500 táján. A metapontioni Múzsák Templomában temették el. Püthagorasz nevezte magát először philozophosznak, azaz a bölcsesség szeretőjének, így a filozófia szó megjelenése is a tanításához kötődik. Halála után a tanítványai is szétszóródtak és elkezdték az addig titokban tartott püthagoreus eszméket terjeszteni. Valószínűsíthető, hogy a saját tapasztalataikat és megfigyeléseiket, valamint tudományos nézeteiket is Püthagorasz neve²⁴ alatt adták ki.

Püthagorasz tanításának elemei²⁵

1. Az emberi társadalmat olyan múlhatatlan emberi értékekre kell felépíteni, amelyek a szellem, a lélek szerint valók. Az emberi közösségek életét a szellemi törvények szerint kell berendezni és szabályozni, mert a szellem rendje hordozza az igazságot. Egy így berendezett közösség²⁶ megbonthatatlan alapokon nyugszik. Ha nem a szellem szerint rendezi be egy társadalom a saját életét, az menthetetlenül az erősek uralmát fogja meghozni, amelynek az alapja az erősek önkénye, ez azonban máris magában hordozza a saját maga pusztulását.

2. Püthagorasz tanításának központi eleme a szám.²⁷ A számról az alábbi meghatározásokat nyújtja:

A szám a látható és a láthatatlan világ közötti határjelenség, másra vissza nem vezethető elem, amely a lét alakját és minőségét mondja ki, utal és átvezet az érzékfeletti világba, amely a tiszta értelmek világa. A szám kulcs, amely a szellemi természet és az anyagi természet közötti ajtót megnyitja, minden létező dolognak az ősképe. A szám: arány, mérték, ritmus, a szellemi világ alkotószervezete, alkotó törvénye.

22. Lokroi vagy Lokroi Epizephyrioi (ma Locri, Calabria régióban, Olaszországban) a Jón-tenger partján, a Zefirosz-fok közelében található görög város, amit Kr. e. 680 táján alapítottak. Platón Itália virágának nevezte. Valószínűleg azért tanácsolták el Püthagoraszt Lokroiból, mert a városnak egy Zaleukosz nevű filozófus adott törvényeket, s ezekkel a törvényekkel már sajátos rendet teremtettek, így nem tartottak igényt a Püthagorasz-féle tanításra és törvényekre.

23. Metapontion (ma Torre a Mare romjai Bariban, Puglia régióban, Olaszországban) Lucania keleti partján, a tarentumi öböl mellett lévő görög város.

24. A tanítványok hivatkozása a mesterre, hogy ő maga mondta, vagyis: αὐτός ἔφη.

25. Chambers, 1979, Kingsley, 1997, Málnási Bartók, 2002 és Halasy-Nagy, 2011 alapján.

26. Püthagorasz kísérlete – egy egyetemes emberi közösség létrehozására – azon alapszik, hogy az ember származása szerint szabad és szellemi lény. Szabadságával választhat a jó és a rossz között, s mivel a szellemisége révén léte az istenséghez kötődik, biztos a tudása a jóról és a rosszról, így a választásában is biztos lehet: a jót vagy a rosszat választotta. A jót választó ember egyre inkább tiszta lesz, egyre inkább a szellemi világba emelkedik, s magával húzhatja a többi embert. Ezeknek az embereknek a közössége fogja létrehozni az egyetemes emberi közösséget. Ez a gondolat teljességgel megfelel a keresztény emberfogalomból kiinduló, az emberi szabad akaratról szóló teológiai antropológiai viták alaptézisének.

27. A számra a *πέρας* szót használja, ami *befejezettséget, tökéletességet* jelent.

A világban megjelenő dolgokat ki lehet fejezni, mintegy helyettesíteni lehet a számmal, mert a szám rendjének egyetemes törvénye van. A világrend nem más, mint szám és harmónia. A dolgokban lévő ellentéteket, amelyek nem mások, mint a páros és páratlan számok harcai, a harmónia egyenlíti ki. A világon minden viszony kifejezhető a számok arányaival, mert minden a számok törvényszerűségére épül, ezért az embert az élet titkaiba a számokról való tudása avatja be. Minden emberi lénynek van számértéke, s minden, amit az ember cselekszik vagy érzékszerveivel felfog, nem más, mint a számoknak a hősi tettei és szenvedései. A számok segítségével különféle számításokkal az emberi karakterek is megállapíthatók. Ehhez Püthagorasz létrehozta az ún. alfanumerikus rendszert.

3. A tiszta, rendezett élet titka a mérték. A mérték²⁸ mindenben a legjobb. Püthagorasz tanította, hogy a tetteket mérlegelni²⁹ kell. Az embernek a kozmikus rendbe kell beilleszkednie. A kozmikus rendről való tudás az emberrel veszületett, örök tudás, ami egyetemes, nem tanítható tudás. A mesternek az a feladata, hogy a tanítványban megerősítse az érzékenységet, ami örök, elpusztíthatatlan, az ember legszemélyesebb sajátja, a lélek legbelsőbb magva, ami minden emberben egy és ugyanaz. Az érzékenység megerősítése az alapja a kozmikus rendbe való beilleszkedésnek. Ezzel összefüggésben a mesternek meg kell azt is tanítania, hogy soha ne törődjék semmi mással a tanítványa, csakis a lélek e belső magvával, mert az örök. A kozmikus renddel való érintkezés a „lélek köldökén”³⁰ keresztül történik. A „lélek köldöke” a mérték helye, ahol lemérhetők az emberi cselekedetek, így az ember mindig tudja, hogy a cselekedetei jók vagy rosszak.

4. Püthagorasz a tanítványait két csoportra osztotta: exoterikusokra és ezoterikusokra. Az exoterikusokat az udvarban tanította. Az exoterikusok serdülő ifjak lehettek, kb. 12–18 évesek. Böjtöléssel és aszketizmussal gyakorolták a hallgatást, az önuralmat és a mértékletességet. A tananyag gerincét gnómaszerű, bölcs erkölcsi mondások képezték. Az erkölcsi tökéletesedés érdekében a számokkal, számviszonyokkal, a természettel és a természetben megnyilvánuló harmóniával, a test és lélek viszonyával, valamint a zenében fellelhető matematikai törvényszerűségekkel foglalkoztak. Az exoterikusoknak még szükségük volt a figyelmeztetésekre, a cselekedeteikbe való beavatkozásra. Az ezoterikusokat már az asztala mellé ültette, rajtuk és bennük a mérték uralkodott. Az exoterikus létből az ezoterikus létbe való átmenet legfontosabb feladata volt, hogy a tanítványok az emberi világ zaját elhallgattassák magukban, eh-

28. μέτρον δ' ἐπι πασιν ἀριστόν

29. λογίσαι δε πρό ἔργον

30. A „lélek köldöke” metaforikus hasonlat. Delphoit a korai görög gondolkodás a világ közepének tartotta. A szentély közepén állt egy hatalmas kőoszlop (ὄμφαλός), s úgy vélték, hogy ez egy köldök, amellyel a Föld az istenek világához nőtt, csak leszakadt, de az érintkezés és az összenövés lehetősége továbbra is megmaradt.

hez állandó csendre kellett törekedniük, hogy a csendben a kozmikus létezésre tudjanak figyelni. A tanítványok zárt, titkos társaságba, szövetségbe tömörültek, ahol meghatározott szimbólumokat³¹ és rítusokat használtak. Szigorú napirendjük és időbeosztásuk állandó eleme a reggeli elmélkedés és séta, a tudománnyal való közös foglalkozás, a közös étkezés, a gümnasztika³² és a lelkiismeret-vizsgálat. A szövetségbe való belépést alkalmassági vizsgálat és próbaidő előzte meg. A közösségen belül négy elkülöníthető társaság volt: az akusztatikusok,³³ a matematikusok, a fizikusok és a misztériumok teljességébe³⁴ beavatottak. Ezek egyben a tanulásban egymásra épülő lépcsőfokok is voltak.

5. A közösségnek az éneklő világot, a szférák zenéjét kell hallgatnia.³⁵ Ez az orphikus gondolatból³⁶ származó elv fogja megmutatni, hogy mi a rend, az összhang, a mérték. A mértéktartó, rendben és összhangban élő közösség megtalálja az értelmet és a szépséget is. A szférák zenéje csak a teljes csendben hallható meg,³⁷ így majdnem lehetetlen annak a meghallása, hiszen a földi létben nincs tökéletes csend.

6. A közösségi lét mindig az egyes emberen múló lét. A közösség annyiban lesz jó, amennyiben az egyes tagjai a jón munkálkodnak. Püthagorasz szerint a mértéket kell újra megtalálni, mert annak az elvesztése okozza a tiszta dolgoknak a sérülését és beszennyeződését. Ha csak egy ember töri meg a sötétséget,

31. A σύμβολον *ismertetőjel, hitelesítő jel* volt személyazonosság vagy valamilyen jogosultság igazolására. Ez lehetett pl. egy kettétört tárgy (fadarab, gyűrű, papírlap, tábla), aminek a két részét külön-külön őrizték, s azt a találkozáskor, vagy az igazoláskor összeillesztették. Lehetett pecsétlenyomat is, ami szintén a személyazonosság igazolására szolgált.

32. Figyelemre méltó, hogy a lélek művelése közben, ami mindig és mindent megelőzőt, Püthagorasz a testgyakorlásra is időt szánt. Iamblikhosz szerint Püthagorasz fontosnak tartotta, hogy a tanítványok a fáradtságos tevékenységek és a testi gyakorlatok végzése közben megerősödjenek a kítartásban.

33. Az akusztatikusok kifejezés utalás az ἄκουσμα főnévre, amely *szóbeli tanítást, szabályt* jelöl. Egy későbbi jelentésrétegben meghallgatásra szánt *műalkotást* is jelez. Az akusztatikusok tehát azokat a tanítványokat jelentették, akik hallgatták a mesterüket, és az általa tanított tananyagot a hitre alapozva igaznak fogadták el.

34. A misztériumok teljességébe beavatott ezoterikusokat σεβαστικοί-oknak is nevezték, utalás gyanánt a σεβαστός melléknévre, aminek jelentése: *tisztelt, fenséges, szent*. Később ezt latinra az augustus melléknévvel fordították és a római császári címet jelölte.

35. κόσμος ἁοιδέας

36. Az orphikus misztériumok az Attikai-félszigetről származnak és egészen Dél-Itáliáig, Szicíliáig eljutottak Püthagorasz korában. Az orphikusok társaságba szervezkedve Dionüszosznak, a bornak, az örömmek és a társas élvezetek istenének hódoltak. Teológiájukat Orpheusztól eredeztetik, akit útmutatójukként tiszteltek, mert az alvilágban járva saját tapasztalattal rendelkezett arról, hogy hogyan lehet a sötétségtől megszabadulni. Rítusaikban kiemelkedő helyet foglal el az ekstázis hangsúlyozása, ugyanis azt tartották, hogy a testnek egy elragadtatott állapotában a lélek kinyilatkoztatja önmagát és akaratát, valamint a jövőt is felvillantja az ember előtt. Az orphikusok szerint a vallás forrása az isteni kinyilatkoztatás, amely azt tanítja, hogy a lelket meg kell szabadítani a test bilincseitől, vagyis az érzékiségtől, mert így tudja kifejteni a saját maga lényegét.

37. Püthagorasz azt állította, hogy ő maga is csak két alkalommal hallotta a szférák zenéjét.

már az is elegendő, hiszen azonnal kinyilvánul annak tehetetlensége. Az eredmény a tisztaság átható erején múlik.

7. A nevelés nem egyenlő a tanítással, bizonyos ismeretanyagok átadásával, nem is valamiféle társadalmi magatartásszabályozás. A nevelés beavatás, ami nem más, mint az emberi létnek a megtisztítása és megvilágítása. Ehhez első sorban lelkiismeretre, önmegtágadásra és beavató tudásra van szükség. Az önmegtágadás vagy önmegtartóztatás olyan, a rituáléhoz kötődő cselekedet, amely a misztériumtól, a kultusztól elszakíthatatlan, mert az erkölcsi tökéletesedés által lehet közelíteni az istenséghez.³⁸

8. Püthagorasz vallotta, hogy a test és a lélek egységet alkot. A test keletkezik és pusztul, nem más, mint a „lélek sírverme”.³⁹ A lélek örök és szellemi, büntetésből került a testbe, halhatatlan, s képes átalakulni az élő dolgok más fajaivá. Ezzel megalapozta a lélekvándorlás⁴⁰ tanát. Minden, ami a létbe jön, az különböző ciklusokban újra és újra születik,⁴¹ így minden, ami élő szervezet, az az embernek a rokona. A ciklusok teljesen azonosan ismétlődnek, de a bennük lévő dolgok különböznek.

9. Püthagorasz a test és a lélek egységét vallotta, ezért gyógyítással is foglalkozott. A testi bajokat az orvostudomány segítségével, a lelki eredetű bajokat pedig a zene segítségével gyógyította. Az emberi testet Püthagorasz egy hangszerhez hasonlította. Ha a lelket bántalmak érik, az azt jelenti, hogy meglazultak vagy túlfeszültek benne a húrok. Ezt az elhangolódást a zene harmóniájával helyre lehet állítani. A zene mellett a táncot is alkalmazta a testi és lelki gyógyításra. Szükség esetén egy túlfűtött és felhevült állapotot kívánt elérni, ezért a végkimerülésig táncoltatta a beteget, amit utána egy transzba esett álom követett.

10. Püthagorasz csillagászati megfigyelései alapján tanította, hogy nem a Föld a mindenségnek a középpontja, hanem a tűz. Ez a tűz nem azonos a Nappal. Ő fedezte fel az Esthajnalcsillagot és kimondta, hogy a Hold a Naptól kapja a fényét.

38. Püthagorasz az εἶκω igét használja ebben a kifejezésben, ami azt jelenti, hogy hasonlítani valakihez. Tehát nem csak megközelíthető az istenség, hanem hasonlítani is lehet hozzá. Az εἶκ-*tőben az illő, értelmes, megfelelő értelem* is megtalálható. Tehát az az illő és értelmes, az embernek megfelelő, ha az istenséghez hasonlít.

39. Görög szójáték: σῶμα-σῆμα=test-sír.

40. Püthagorasz lélekvándorlásról szóló tanításának alapjai az egyiptomi, a káldeus, a perzsa és a thrákiai orphikus eszmék tanításában és misztériumaiban keresendők. Platónra nagy hatást gyakorolt ez a tan, mert ő maga is vallja.

41. Ő maga azt állította, hogy képes visszaemlékezni az előző négy életére.

Püthagorasz jelentősége a pedagógiai gondolkodásban

1. Püthagorasz az első olyan görög filozófus, akinek maradandó útmutatása van a neveléssel kapcsolatban. Ezekben az útmutatásokban nagyon sok archaikus görög elem kapott helyet, amelyekhez a későbbi ókori filozófusok is szívesen nyúltak vissza.

2. Püthagorasz struktúrával rendelkező iskolarendszerű közösséget hozott létre: rendszerezett tananyaga a kor tudományos igényeit is szolgálta. A közösségnek nem a későbbi értelemben vett tanítás-tanulás volt feladata, hanem a misztériumokba való beavatás, viszont ehhez mégiscsak szükség volt a tanítás-tanulás folyamatának megszervezésére. A püthagoraszai iskolában a vallási elemek állnak a legfontosabb helyen, így Püthagorasz egy személyben tanító, filozófus és pap volt.

3. A misztériumiskolában a mester-tanítvány hierarchikusan szabályozott rendje jellemzi a tanító és a tanuló kapcsolatát. A tanulás legfontosabb módja a példamutatás és a példakövetés volt.

4. A püthagoreus közösség⁴² titkossága magában hordozta a tudós egyesület zártságát, aminek lényege az állandó tökéletesedési vágy, alapja a rend eszménye, és ez mindenképpen komoly nevelési céltételezést feltételez.

5. A püthagoreus életmód⁴³ egyszerre számol az egyénnel és a közösséggel. Az egyénnek a lelkét tökéletesíteni kötelesség, hogy ezáltal mozdítsa elő a közösségi jólétet. Püthagorasz egyenlőkként kezeli a törvényt és a lelkiismeretet.⁴⁴ A püthagoreus közösségi életmód külső jelzője volt a fehérszínű lenből szőtt ruha viselése. A lent szent növényként tisztelték, mert a napsütötte égboltra utalt.⁴⁵

6. Püthagorasz iskolája misztériumiskola, amelynek célja, hogy elvezesse a tanítványokat a szellemi világba. A vezetés magába foglalta a segítséget is: segíteni a tanulót a misztérium útján való járásban. Egyrészt ez feltételezi azt, hogy Püthagorasz már maga is megjárta a misztérium útját, hiszen csak így, beavatottként⁴⁶ képes a segítségnyújtásra; másrészt, hogy ezt a segítségnyújtást csakis azok képesek befogadni, akik erre fogékonyak. A misztériumiskola

42. A σύστημα szó, amit a püthagoreus közösségre alkalmaztak, szövetséget, testületet, csoportot, közösséget jelent, a további jelentésrétegeiben *filozófiai rendszert, irodalmi művet, összhangzatot és nyájat* is jelöl.

43. Πυθαγόρειος τρόπος

44. Egy legenda Püthagoraszról egyszerre Lükurgosznak, a spártaiak törvényadó királyának és Szókratésznek, a lelkiismeret atyjának tartotta.

45. Az állati eredetű gyapjút tisztátalannak tartották, így annak a viselését tiltották.

46. A *beavatottként* az ókori filozófiai gondolkodás az iniciator (ἔναρξη) szóval jelzi. Az iniciator legfőbb jellemzője, hogy képes a saját énjét félretéve az *érzékelhető világ meghaladására*, és onnan olyan szellemi impulzusokat bocsátani az *érzékelhető világba*, amely az emberi civilizáció fejlődését segíti.

legfőbb feladata, hogy a tanuló lelkét megtisztítsa az érzékelhető világ vágyaitól, illetve az erre irányuló tendenciáktól, ezáltal a szellemi lét felé tartó kapcsolatra vezérelje.

7. A négy tudománnyal: az aritmetikával, a geometriával, a zenével és az asztronómiával való foglalkozás, s ezek beható ismerete a misztériumokba való beavatás előfeltétele.⁴⁷

8. A misztériumtanulók közös életének további szabályai: a vegetarianizmus,⁴⁸ amely az önmegtartóztatás része, a harag- és viszálynélküliség, a megingathatatlan barátság⁴⁹ és a másakra való odafigyelés képességének állandó munkálása. A püthagoreus közösségbe belépőknek a vagyonát is a közösség tulajdonává tették, azonban a szabad távozás lehetősége mindig nyitva állt. Távozáskor a közösségbe hozott vagyonát a kilépő magával vihette.

9. A misztérium útján való haladáshoz Püthagorasz különböző példabeszédeket használt fel. A példabeszédek általában szimbolikus jelentésűek voltak, így a megértésükhöz beavatottságra volt szükség. A példabeszédek olyan, a későbbi filozófiai gondolkodásban erényként feltüntetett emberi tulajdonságokra irányították a figyelmet, ami azért volt szükséges, hogy a tanítvány a szellemi és a testi lét struktúrái felett uralkodni tudjon. Ezek a tulajdonságok: a megfontoltság és mértékletesség, az igazság és harmónia, a megértés és egyetértés, valamint a viszálynélküliség az emberi kapcsolatokban, továbbá az istenek tisztelete és az istenekkel kapcsolatos áldozatok ápolása.

Összegezve megállapítható, hogy Püthagorasz tanítványainak nevelésekor az akkori világ minden vonatkozására kiterjedő, gyakorlatiasságot sem nélkülöző, ok-okozati viszonyokba rendezett holisztikus tudást közvetített számukra, és az embert teljes valójában, testének és lelkének egységében kezelte.

47. A tanulmányok, vagyis a τὰ μαθήματα-k, amit ők maguk tanultak, megfigyeltek, kísérleteztek. Ez az aritmetika a számok tana, a geometria a térbeli kiterjedéssel rendelkező testek matematikai vizsgálata, a zene összhangzattan, vagyis szintén matematikai vizsgálat, az asztronómia pedig a csillagok tudománya. (Ebből a négy tudományból jön majd létre az ókor vége felé a quadrivium, amely a triviummal együtt alkotja a septem artes liberales-t.) Mind a négy tudománynak van egy szellemi, belső és egy érzékelhető, külső vetülete. A püthagoreusok számára a belső volt a fontosabb, mert a belsővel való foglalkozás segítette elő a lelki, szellemi rend felállítását, és ez a rend adta a segítséget az igazsághoz való visszatérésre.

48. A vegetarianizmus bevezetésére a lélekvándorlás tana miatt volt szükség. Ez a tan ugyanis azt vallja, hogy az emberi lélek állatba is átmehet. A lelkesült teremtményeket pedig tilos megölni. E szabály alól a püthagoreusok életét bemutató írások szerint egy esetben tehetek kivételt: az áldozatra leölt állat meghatározott részét a ritus szabályai szerint elfogyaszthatták. Ez az étkezés egyben az istenséggel való szimbolikus asztalközösséget is jelentette. Püthagorasz a növények közül a bab fogyasztását is tilalmazta.

49. Ez a barátság nem a szimpátián alapszik, hanem azon, hogy a közösség minden tagjának ugyanaz az elérendő célja, ezért olyan figyelemmel és szeretettel kell a másik ember felé fordulni, ami segítő és támogató.

Püthagorasz aranyversei⁵⁰

A Kr. u. I–III. század tájékán írásba foglalták⁵¹ azt a tanító szöveget, amely korábban szájhagyományozás útján terjedt, és aranymondásokként vagy aranyeposzokként is emlegetették. Ezt a szöveget már akkor Püthagorasznak tulajdonították, mert olyan tanítást foglalt magában, amelyik a misztériumiskolája tanítványaihoz szólt. A szöveg két nagy részre osztható: az első rész feltehetően az udvarban tanuló exoterikusokhoz, a második a már megvilágosultakhoz, az ezoterikusokhoz szólt. Ez a tanítás értelmezhető úgy is, mintha a püthagoraszi iskola tanmenete vagy tanterve lenne (Kássa, é. n.). A megfogalmazott szabályok kívülről befelé haladnak. A külső körülményeken való uralkodás segíti a tanulót ahhoz, hogy majd a bensőjén is uralkodni tudjon.

A beszéd első része az alábbi egységekre bontható:

1. A tanító beszéd ahhoz a misztériumtanulóhoz szól, aki az isteni világ szférájához tartozik, ahol fellelhető a tökéletes valóság. Ezért az első és a legfontosabb feladata az istenség tisztelete,⁵² mert ez a tisztelet az alapja annak, hogy rátaláljon a saját, belső, isteni útjára, amely úton életre kel benne, a halandó emberben a halhatatlan, az isteni.

2. A kozmoszban fellelhető törvények és struktúrák hatnak az emberi világ makro- és mikrokozmoszában is. Ezért található meg az érzékelhető világ dolgaiban a szellemi világ szimbólumai, amelyek képesek az emberben lévő szellemi struktúrákat befolyásolni. Ez az érzékelés mindaddig lehetséges, ameddig az nem válik diszharmonikussá. A tanítványnak ezeket a szellemi tényeket és szimbólumokat kell keresnie.

3. A misztériumtanulónak meg kell szabadulnia az evilági szükségleteitől, vágyaitól, előítéleteitől, mert ezek mind kötöttségek, amelyek gátolják és akadályozzák a szellemi világhoz való felemelkedését. Ehhez az istenség tiszteletén keresztül vezet az út, amely út megköveteli a józanságot, az igazságosságot, a mértékletességet és az igazmondást.

50. A Χρυσᾶ ἔπη több változata is ismeretes, ezért feltételezhető, hogy volt egy alapszöveg, és a különböző források ezt az alapszöveget toldották meg. Az aranymondások görög nyelvű szövegéhez lásd: http://www.hs-augsburg.de/~%20harsch/graeca/Chronologia/S_ante04/CarmenAureum/aur_carm.html Utolsó letöltés: 2015. június 30.

51. Alexandria-i Hieroklész újplatonista filozófus kb. Kr. u. 430-ban közölte elsőként Püthagorasz aranyverseit saját kommentárokkal ellátva. Megemlíti azt, hogy ezt az írást fehérmárvány kockalapokra vésték, és Krotón főterén helyezték el. Ha ez így volt, akkor bárki olvashatta, nemcsak a beavatásra szánt tanítványok. Mivel a szöveg rövid, gnómaszerű mondásokat közöl, és a misztériumokról, valamint a rítusokról nem esik benne szó, ezért nem sérül meg az a gondolat, hogy a püthagoreusok zárt szervezete megkövetelte a titoktartást. A nyilvánosságra hozott szöveg értelmezhető úgy is, mint a külvilágnak nyilvánított tanúságtétel.

52. Iamblikhosz szerint Püthagorasz kezdetben az „isteni kéztől” kapta a filozófiáját, így az csakis az isteni segítségnyújtással érhető meg. Ennek a filozófiának a megragadására szolgál a négy tudománnyal való foglalkozás. A filozófiai tudományok tanulmányozása az isteni tudománynak, a teológiának az alapja.

4. A beszéd szól a hősokról is, akik közvetítő lényekként munkálkodnak az isteni és a földi világ között. Ők már megjárták a misztériumok teljességéhez vezető utat, s most már az isteni világ részesei. Ők a tanítvány mintaképei.

5. A hősök mellett az érzéki világ birodalmának embereiről, a halandó emberekről is tanít a beszéd. Minden lelket kapott ember rokon egymással, ezért a tanítványnak kötelessége tisztelni szüleit, és ápolni a barátságokat a kiválóság alapján.

6. Az aranyversek első része hosszasan sorolja azokat az életviteli szabályokat,⁵³ amelyek egy erényes életnek a feltételeit teremtik meg. Ezek az életszabályok a következők:

- a) a test feletti hatalom gyakorlása, amelynek célja, hogy ne zavarodjon össze a belső és a külső élet,
- b) rend támasztása a megfontolt beszéd és cselekvés segítségével,
- c) a tettekért való személyes felelősség,
- d) ellenállás a rosszra való csábításnak,
- e) készség a jobbtól való tanulásra,
- f) készség a saját, jónak ítélt nézet megváltoztatására, ha beigazolódik annak korlátoltsága,
- g) az élethez való helyes viszonyulás: elfogadni mindazt, amit a sors kijelölt,
- h) a helyes mérték megtalálása.

7. Az első részt mindennapos lelkiismeret-vizsgálatra⁵⁴ szóló felhívás zárja.

A beszéd két része közötti aranymetszésben található egy eskü-szöveg, amit kimondva a tanítvány kinyilvánítja azt, hogy a titkos tudást nem árulja el, s nemet mond mindarra, ami a földi világhoz köti.

A beszéd második része az alábbi egységekre bontható:

1. A tanítványnak, aki eljutott eddig, ismét az istenek segítségét kell kérnie, hogy beteljesedjék az az út, amelynek a felén már túljutott.

2. A tanítványnak a szellemi érzékelés képességét kell kibontakoztatnia, a bensőjében nyugvó halhatatlan, isteni titkokat kell felébresztenie, hogy a szellemi világot tudatosan élje meg.

53. Ezek az életszabályok nagyon hasonlítanak a zsidó szentírás harmadik egységében, az ún. Írásokban található bölcsességi irodalom egyes életszabályaihoz, bizonyos esetekben szó szerinti egyezések találhatók, pl. a szülők tisztelete, az igazmondásra és az igaz cselekedetekre való felhívás, a tettek előzetes átgondolása. Az életszabályok megfogalmazásának tendenciája hasonlít a kereszténység életszabályainak konstrukciójához, feltételezhetően azért, hogy a Kr. u. I–IV. században a kereszténység ellenében a „hasonlót valló” régi vallást felélesszék. Még a Kr. u. VI. században is voltak kísérletek a régi vallás újraélesztésére. Ezt főképpen az újpüthagoreusok és újplatonikusok szorgalmazták. A már korábban említett Alexandriai Hieroklész, bár ő maga nem volt keresztény, írásaiban fellelhetők olyan kezdeményezések, amelyek a régi, görög vallás és a kereszténység kibékítését lehetségesnek tartották és szorgalmazták. A régi vallásra Jusztiniánusz császár mérte a végső csapást, amikor az újplatonikus nézeteiről híres athéni egyetemet végleg bezáratta az 529. évi dekrétumával.

54. A lelkiismeret-vizsgálat három kérdése: 1) Miben követtem el hibát? 2) Mit cselekedtem? 3) Mi az, amit elmulasztottam?

3. Mivel az örökkévalóság és a szentség az emberben van, ezért állandóan éber nyugalomban és jókedvűen kell élnie. Ebben a derűs nyugalomban a szellemi lét struktúrái felett uralkodni tud majd, s a lélek, amely a mulandó dolgok sokasága között részekre szakadt, ismét eggyé tud lenni, így megmenekül a pusztulástól.

Az aranyversek a tökéletesség legmagasabb fokaként értékelik, és a legnagyobb erőpróbaként tüntetik fel a következő tulajdonságokat: névtelenség, rejtettség, magányosság, egyszerűség és minden kitüntetésnek vagy hírnévnek a visszautasítása. Püthagorasz azt tanította, hogy menekülni kell a becsvágy és a dicsőség elől, vagyis az igazság szerinti életre kell törekedni, mert az igazság hasonlóná teszi az embert az istenséghez. Aki az igazságot birtokolja, az az istenséggel kerül bensőséges kapcsolatba, s ez a misztériumoknak a csúcsa, azaz a végső egyesülés.

Püthagorasz a filozófiai érdeklődés középpontjában

A püthagorasz misztériumiskola az első az ókori Európában, amely tudatos és koncepciózus eszközként használta a nevelést. Az iskola önkéntes volt, amelyhez mindkét nembéliek: fiúk és lányok is csatlakozhattak. Az iskolába való felvételnek két feltétele volt: fogékonyság a misztériumra és a mesternek az ezt felismerő kiválasztása. Az iskolában közösségi élet folyt, naponta meghatározott ritmusban és harmóniában. A négy tudománnyal való foglalkozás megalapozta a tudományos igényű, a mindennapi életre reflektáló, azt a gyakorlatban is alkalmazni kívánó szemléletmódot. A nevelés alapvetően vallásos-misztikus jellegű volt, aminek a legfőbb célja a testnek és az abból fakadó kívánságoknak a megtörése és legyőzése, ezáltal a léleknek az istenséggel való egyesülése. Ennek a magasabb, lelki életnek a kibontakoztatása a filozófiának és a vallásnak az együttes gyakorlatával érhető el. Püthagorasz és a püthagoreusok tanításának középpontjában a világmindenséggel harmóniában élő és az istenséggel újra egyesülni akaró ember állt. Porphüriosz említi, hogy Püthagorasz Homéroszt olvasott és időnként verseket is mondott, a misztériumiskolájából mégis teljesen hiányzik az irodalmi érdeklődés. A püthagoreizmus megítélése már a saját korában is indulatokat szított. Voltak, akik csodálattal néztek fel a püthagoreusokra és elismerték őket, voltak, akik gúnyolódtak rajtuk, s voltak olyanok is, akik megvetették és üldözték őket. A püthagoreus tanok azonban az ókorban mindig a filozófiai érdeklődés középpontjában álltak.

A püthagoreus tanításból a számelmélet és a lélekvándorlásról szóló tan alapozta meg a misztériumiskola erkölcsi felfogását. A jónak és a rossznak⁵⁵ a meghatározása is alapvetően e két tanhoz kapcsolódik. A rosszat a végtelenhez, a határtalanhoz,⁵⁶ a jót pedig a határolthoz⁵⁷ hasonlították. Az erény számukra megegyezik az összhanggal,⁵⁸ így az az ember erényes, aki saját magával és a kozmoszal is összhangban él. Az összhang a számokon alapszik, mert a kozmoszban uralkodó törvényszerűségek is a számok segítségével fejezhető ki. Az erényes ember helyesen cselekszik saját magával, az embertársaival és a kozmoszal is. Ez a cselekvés magában foglalja a helyes mértéktartás követelményét, ami szintén a számok segítségével fejezhető ki. A számokból levezetett püthagoreus erkölcsiség azonban nem a matematikai tényeken nyugszik, hanem azon, hogy a matematikai gondolkodásuknak is erkölcsi érvényességet kívántak szerezni. A lélekvándorlásról szóló tan része az, hogy az emberi lélek – büntetésből – a test fogságában szenved, azonban abból kitörni igyekszik. Ez a kitörés, a megszabadulás a test fogságától, akkor válik lehetségessé, ha az ember az erényes élete során az istenséghez való hasonlatosságra⁵⁹ törekszik. Ezt megvalósítani többé-kevésbé úgy lehetséges, ha az ember elfordul a földi dolgoktól, és a szellemi dolgokat tartja igazi értéknek. Ez nem jelenti a püthagoreusoknál a földi létrend tagadását, hanem inkább annak a felemelését az isteni szférába. Ennek a misztikus gondolkodásnak a fő feladata, ami az istenséghez való hasonlatosságban látja beteljesedni az emberi életet, később Plátón tanításában és a kereszténység megjelenésével a krisztusi erkölcsstanban is központi gondolat marad.

A püthagoraszi misztériumiskola legfőbb nevelési feladata tehát az, hogy a tanítványok a mértéktartás segítségével kifejlesszék magukban az erényességet, majd az istenséghez való hasonulás céljából a testi létezésüket folyamatosan eloldják a földi kötöttségektől mindaddig, amíg a lelküket ki nem szabadítják a test fogságából. Az ehhez szükséges önuralomnak a gyakorlása, a szellemi-testi küzdelem középpontjába állításával pedagógiai szempontból maradandó érték.

55. A jóra az ἀγαθόν szót, a rosszra a κακὸν szót használják. Az ἀγαθόν jelentései meglehetősen sokféleképpen értelmezhetők: jó, becsületes, derék, kiváló, bátor, vitéz, jóakarató, kegyes, hasznos, kedvező, kitűnő, szerencsés, boldog. Származásra nézve az előkelő, nemes származást jelöli. A κακὸν jelentései is igen sokrétűek: rossz, ártalmas, kártékony, alkalmatlan, ügyetlen, szerencsétlen, gyáva, csúnya, gonosz, szégyenletes, gyalázatos. Származásra nézve az alacsony sorból születettet jelöli.

56. Az ἄπειρον kifejezés a tapasztalatlanságra, a vég nélküliségre, amelyből nem lehet kitörni, utal.

57. A határolt kifejezésre használt πεπερασμένον valaminek a célba jutását, beteljesítését, bevégzését jelenti.

58. Vö. Vitae philosophorum VIII. 33. (τὴν τ' ἀρετὴν ἀρμονίαν εἶναι)

59. τέλος ὁμοίωσιν θεοῦ

Szakirodalom

Burkert, Walter (1972): *Lore and Science in Ancient Pythagoreanism*. Harvard University Press, Cambridge.

Diogenész Laertiosz (2005–2007): *A filozófiában jeleskedők élete és nézetei I–II*. Jel Kiadó, Budapest.

Guthrie, W. K. Ch. (1979): *A History of Greek Philosophy (vol. I). The earlier Presocratics and the Pythagoreans*. Cambridge University Press.

Halasy-Nagy József (2011): *Az antik filozófia*. Quintus Kiadó, Szeged.

Kássa László (é. n.): *Püthagorasz aranyversei. A püthagoreusok*. Hermit Könyvkiadó.

Kingsley, P. (1997): *Ancient Philosophy, Mystery, and Magic: Empedocles and Pythagorean Tradition*. Clarendon Press.

Málnási Bartók György (2002): *A görög filozófia története*. Mikes International, Hága.